

GEORGES LACOMBE

EUSKALTZAIN BÉRIAK, BERE SARERAKO EGUNEAN, 1921er EPAILA 8ra
AZPARNEKO UDALETXEAN IRAKURITAKO ITZALDIA¹

JAUNAK,

Zuen lagun bilhaka nadin nahi izan duzuelarik, handizki goretsi nauzue : hartakotz, Euskaltzaindi huntan sartzean, ene lehen hitzak eskerrezkoak izan behar dire; eta ez nezake bide hobegorik hatzeman zuenganako nere ikustatearen agertarazteko, gogoan hartzea baizik ene ahal eta bihotz gúziaz zuen laneri jarraikiko natzayotela.

Ez naiz, alabainan, osoki hein alaian, ezin ikertuz hemengo alki batean Pierre Broussain, nere adiskide maite eta aspaldikoa, guziek deithoratzen duzuená. Hogoi urte huntan ezagutzen nuen : eskuarak elkarganatu gintuen haimbertzetaraino, non belhi eta orotan, gure eskutitzean, gure solasetan, eskuaraz, Eskual-herriaz eta heien non-nahitikako itzul-inguruetaz asetzen baiginen.

Halarikan, bere gaztaroko ikastegietarik ilkitzean, etzuen iduri Broussain-ek behingotz eskualari ta eskualzaletuko zela : Parisera joanik osakintzari lotu zitzayoen eta jakintza horren jakintsunen artean izendatua izan zen, anurinkeri deithu eritasunaz (frantsesez alcoolisme) idaztiño bat egin eta. Bainan, sendalarigeietikan noizean behin jadanik eskuara begistatzen zuen, eta Parisetik « Eskualduna » berriketariari eskuarazko ohar batzu igortzen ziotzan, Ithurri-ren izkinde sarigarriari zarreizkonak. Mila zortzi ehun eta lauetan hogoi ta hamalauan gare,

1. Itzaldi onetarako í izkiak elaztegian aituak ziralako, í-en ordeztan jarri degu. ¡ Azketsi, otoi, irakurleak !

eta apur baten buruan zuen geroko lankidea hunat herri-
taldu zen, osakintza guti erabiliz, eskuarari aldiz herio-
tzeraino indartsuki emana.

Berak erranen dautzue, nik baino hobeki, buruan zer
zaukan bere sorterrirat itzuli zeneko : huna zer idazten
zautan egun batez :

« Hogoi urtetan eskuara guti banakien, sei edo zazpi
« urte arteko haurrek ikasten duten pochi hura ikasirik
« eta gero eskolan hoinbertze urte egonik eskuaraz batere
« mintzatu gabe. Ene amaren belhaunetan ikasiriko min-
« tzaia haimbertze nuen arroztua nun ahalge bainintzen
« eskuaraz aritzeko. Orduan buruan ezarri nuen eskuara
« behar nuela ikasi eta emeki hartan trebatu niz, ez or-
« dean frantsesean bezembat. Hasteko liburu eskuarak
« irakurtu nituen, atxeman ahalak oro, eta gero eskual-
« zale arotzek eskuararen gainetik izkiriatu dituzten
« liburuak eskuratu nituen, salbu anglesez eta alemanez
« eginak direnak, ez baititut ezagutzen zorigaitzez bi
« mintzaire horiek.. Dena den, Bonaparte, Van Eys, Vin-
« son, Dodgson, Azkue, Inchauspe, Duvoisin, Chaho,
« Larramendi, Champion eta bertzeen liburuen irakur-
« tzeak irakasi daut zoin ederra den gure mintzaire za-
« harra, eta hola piztu zaut harentzat dudan amodio
« bizia. Gogoak eta eskolak emaiten dautaten zioaz bes-
« talde, bertze bat badut eskuararen maitatzeko, hau da
« Eskualherriko gauza guzientzat dudan maitatze beroa,
« irrintzinatik hasirik eta pilotaraino, ezen badirudit ene
« aspaldiko arbaso guzien mintzoak bat egiten dutela ene
« bihotzean, harrabots handi batekin oihu eginez eta
« erranez : Eskualduna hiz, gu hire egile guziak Eskual-
« dunak ginen, Eskualduntasuna maitatu behar duk!!
« Bai, segurki, ene arbaso maiteak, zien manuari jarrai-
« kiren natzayo... »

Hitz eder horien ondotik zer derraket? Ordukotz Haz-

parnen finkatua, Broussain-ek bethi ta gehiago bere baitan eskuararentzako zaukan kharra kitzikatuz zoalarik, oiheu egin ahal zezaken egiazki : « Eskualduna naiz, eta Eskualtasun denari ohardun nagoko. » Eta eskuarazko lanetan maitenenak zauzkan bi gauza ziren : lehenik entzuten zituen hitz eta hitzaldi gehienen biltzea, eta bigarrenik, erdarazko elhe zombaiten eskuaratzea. — Arlean, ezkondu zen, bere herriko egikizunak artatzen zituen, eta laster auzaphezturik egon zen herri huntako nagusi hamabortz urthez. Eta bere herritarrak maithatuz, bere alaba oneri eskuara irakatsiz, zombat bere arbasoen lur-rari atxikia zagon erakusten zuen.

Ene aintzinekoari bihotz-agur hori bihurtu ondoan, gure jaun buruzagiaren opa bethetzera noa. Badakielarik nola atzoko eta egungo Eskualari handienei beha nagoten, galde egin daut ene sarpide-itzaldi huntan hiletarik van-Eys'ekin maiteena daukadana aipha dezadan laburzki, erran nahi dut Luis-Luziano Bonaparte. Nehork ez du hunek baino gehiago egin gure mintzaire zahar-zaharrari ospe eta hedaduraren alde, nehork ez du, Eskualdun ez direnetan, hainbertze urrikirik izan, Eskualherrian aita eta ama Eskualdunenganik sorthua ez izaitea.

Zorigaitz handi horren gutitzeko bigarren emaztetzat hartu zuen Bonapartek Eskualdun garbi bat, eta hola haren seme bakharra Londres'en bizi dena erdi-Eskualduna da¹.

Idazti tarro bat bederen behar liteke Bonaparte-ren bizi ta lan guzien ongi ezagutarazteko. Dohakaitzez, arte pixka baten barnean, gauza handi hura ezindut burura : egokiena beraz derragun bakharrik. Badakizue Bonaparte, agintariaren illoba, mila zortzi chun eta hamahiruan

1. Hori erran ondoan yakin dut Bonaparte-ren semea hil izan dela duela zenbait urte.

sorthu zela. Gure Broussain gero bezala, etzen eskuarala xuxen joan. Hastean, frantsesez « chimie » deithu jakintza ikasirik, hiruzpalau gutunfo argitarazi zituen, baina, diotenaz, hogoi eta hamartsugarren urthean irakurtu zuen Aita Larramendi-ren hitzategia, eta geroztik Europako mintzaire biziak oro jakin-nahia zagon.

Ez du nihoiz ere erran zerengatik mintzaire horiek eta ez bertzeak zituen maitenak, bainan, dena den, hasteko erran-nagusi hainitz Eskritura saindutik atheraiak mintzaire meta handi batetara itzul-arazi zituen. Berak noizetik noiz mintzaire hetaz idazten zuen eta urthe oroz moldiztegiatarik jalgitzen ziren liburufo batzu, haren manuz eta haren diruz argitarat emanak. Bizkitartean, printze jakintsu horrek, izkera guzien artetik eskuarari bereziki onzeritzan : askotan erran du eskuara izkera ororen lehena, buruzagia eta ederrena iduri zitzayoela, haren aditza ezinago harrigarria zela. Antonio Abbadi'ri Londres'etik idazten zion : « Egia bat ezaguna da, Europako aditz orotarik Eskualdunena dela hainitzez aberatsena, metatsuen, bai eta ere jakinkiena. » Eta bertze egun batez : « Berriz diot : aditz garbia, erran nahi baita es-
« kual-aditza, aditz egiazkoa da, *in principio erat verbum*
« delakoaren Berboa, eta hori bayetzen dudanian Jainko-
« gabekoen irainak, eskarnioak, deus-gutikotzat daduz-
« kat. »

Eskuararen ixilpe gordeenetan sartzeko, zer egin zuen Bonapartek? Laguntza baitezpadako gehienak hartu.

Lebenbizikorik, eskuarazko idazti ta guthun hatzemanak oro bereganatu, etxe guzien zokoak arakatu, guthuntegi handi nola tipiak ikertu, hainbertzetaraino non izan diren, diren, eta izanen diren Eskual-idaztegi ugarienetarik bat bildu zuen.

Bigarrenekorik, Eskual-herriko Eskualari eta Eskualzaleak oro ezagutu nahi izan zituen, hala-nola Duvoisin

eta Goyhetché Laphurtarrak, Salaberry eta Cazenave Baxe-Nabartarrak, Inchauspe eta Archu Xuberotarrak, Uriarte eta Eusebio Azkue Bizkaiko semeak, Azpiazu eta Otaegui Gipuzkoatarrak, Etchenique eta Lizarraga Napar-tarrak, eta bertze asko. Jaun horietarik bakhotxari bere lan berezia eman zion, eta bakhotxari galdegin bere in-dar, asmo eta jakiteaz lagunt zezan.

Hirurgarrenekorik, berak nahi izan zuen Eskual-herria ikusi, Eskualdunen artean eskuara ikhasi, eta bortzelan, mila zortzi ehun berrogei eta hamaseietik, mila zortzi ehun hiruetanhogoi eta bederatziraino Eskualdundu zen eta herritz herri bazabilan. Naki zukeen, bederen aldi bat, Eskual-herria herriz ingurutu, bainan Frantzia erre-publikanatuz geroztikan ezin ahal zuen.

Dakusagun orai laster, berrogoita bortz urthe eskuarari lothua egonik, zer zor diogun, eskual-jakintzari datxi-kola, Bonaparte-ri. Bere biziaren gogo urena, garaiena, izan da, zazpi Eskual-herrietako eskuaren kidekatzea. Haren arabera, Bilbo-tik Biarnora eta Naparroako muga-radinoko eskualkiak berrogoi eta hamar dire bederen; eta berrogoi eta hamar eskualki ñimiño horiek bereziak izan-kan ere, batzuek elgar dirudite, halanola hogoi eta bortzetara baitoazin. Badarra azkenean, hogoi eta bortz Eskualki txiki horiek herriz zortzi handitan laburtzen direla, eta zortziak hiruetara gutitzen.

Hitz batez, gure Printzeak derragu lehenbizikorik Biz-kaiko eta auzoko herri zonbaiten eskuara dugula; bigar-renekorik Gipuzkoatarra, Laphurtarra eta Naparroako zati batena, hirugarrenekorik Baxe-Nabarreko eta Xu-berokoa; baieta ere lehen aldikotz kidekatze hortaz eza-gutzen gintuen Erronkariko, Zaraitzuko, Aezkoako eta herri gorde batzuen eskuara ere. Eta bi mapa margodun haunditan dakusagu Bonapartek eskualkietako harat-hunatak norainokoak zauzkan.

Anitz orrialdetan, bereziki *Le Verbe basque* deritzayon idazti ugarian, metaka bere eskual-gogoak zabaldu ditu. Bizkitartean, ez du eman ahal izan, seigarren aldiko gure herrirat ezin joanez, nahi izan ginukeen bezanbat, eta halarik, den bezala, haren lana berri-berritatzat daukagu; eta errex da hunen erakustea. Bonaparte'ri esker, lehen aldikotz eskuararen otsak, abokoak, mihikoak, zintzurrekoak eta bertzeak agerian erakutsi zaizkigu, eta bere beharrez aditu ditu berak ots horiek oro. Bertzalde, Bonaparten aintzinekoek aditzaren mota erabilienak baizen zituzten aiphatu, Bonapartek aldiz urrunekoetarik frango. Eta azkenian, biltzen ari diren eskualki batzutan egin lerro batzu hari ere zor diotzagu.

Horiek hala, jaunak. ez gaitezen lotsa goraki aithortzea, guk guziek, eskuarari laztanki atxikiak garenek, eta bethi, barnago bilhatuz, eskuararen erroetaz emeki-emeki hurbildu nahiak garenek, lehenik behar dugula burutik-buru, hitzez-hitz, irakurtu gure lehengokoek utzi lan guziak, eta heyen artean Bonaparterenak baliosenatarik dire. Behialako Eskualarictan badire zenbait — alfer da heyen aiphatzia — gutixko balio dutenak. Bonaparte-ri dohakonaz, erraiten ahal dugu biziko dela betiraundean, eta Eskualdun ez izanagatik Eskualdunek behar dutela gizon jakintsu hura Eskualdun garbi eta egiazko, zinezko bat bezala agurtu. Hala gure Eskualduntasuna hobeki ulertuko dugu, eta indar gehiago dukegu gure lanerako. Bizi balitz, erran zezaken Bonapartek ere Euskaltzaindia'k bezala : « Ekiñ eta ya'rai! »